

JUSTINO STAUGAIČIO – DVASININKO, POLITIKO IR KULTŪROS VEIKĖJO – PĖDSAKAI TELŠIŲ ŽEMĖJE

Irma Kontautienė. Žemaičių muziejaus „Alka“ vyr. muziejininkė

Prieš 150 metų, 1866 m. lapkričio 14 d. Tupikuose, Žvirgždaičių valsčiuje, Šakių apskrityje gimė Justinas Staugaitis – dvasininkas, visuomenės veikėjas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Pasirinkęs dvasininko kelią, jis negalėjo likti nuošaly, kai budo lietuvių tauta, kūrėsi Lietuvos valstybė. Savo atsiminimuose J. Staugaitis rašo: „Turiu pasakyti, jog mano gyvenimas taip susidėjo, kad vis reikdavo ką pradėti. Antai pradėdamas kunigauti, dirbau nedidelėse miestelių parapijose [...]. Paskui teko dirbti dideliuose miestuose (Lodzė, Varšuva) Lenkijoje, kur visai kitokios gyvenimo sąlygos. Ten reikėjo pereiti į gimnaziją kapelionauti, kur vėl visai kitokie uždaviniai. Parvykau Lietuvon, čia, Marijampolėje, teko grumtis su Bažnyčia puolančiais laisvamaniais („pirmėiviais“) ir skubiai organizuoti katalikų visuomenę, kad ji lengviau galėtų atsispirti prieš laisvamanus“.

J.E. Telšių vyskupas Justinas Staugaitis. Apie 1934 m.

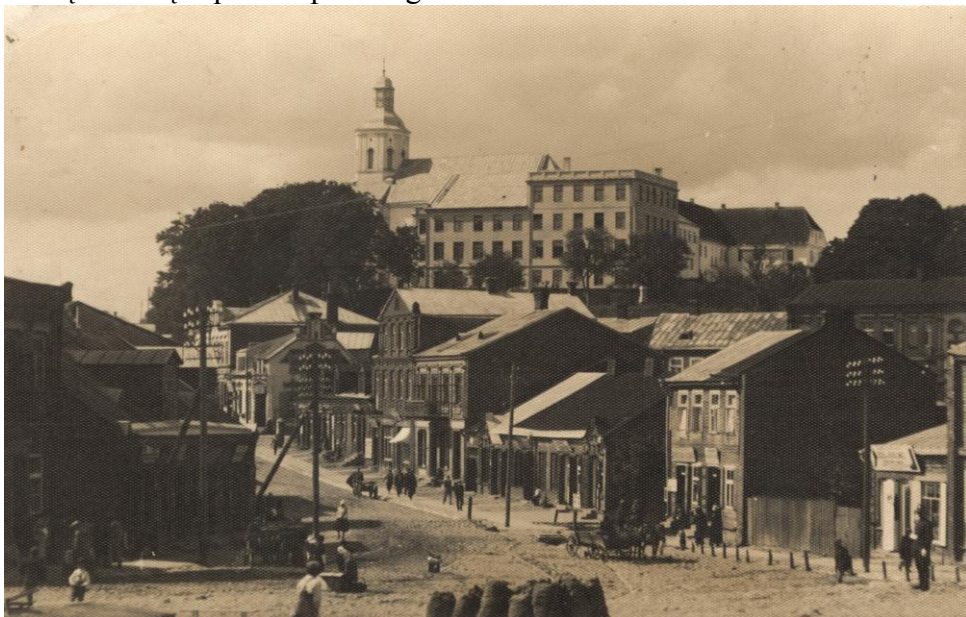
Kunigaudamas Marijampolėje, Justinas Staugaitis 1905 m. įkūrė pirmąjį Lietuvoje vaikų darželį, o 1906 m. įsteigė „Žiburio“ draugiją neturtingiems moksleiviams bei studentams remti. „Po pustrėčių metų klebonavimo Lekėčiuose reikėjo persimesti vėl į visiškai naują sritį: Seinuose perimti iš kunigo Laukaičio „Vadovo“ redakciją. Šią darbą išdirbęs pusketvirtų metų, akims susilpnėjus, turėjau pasitraukti į nuošalią Pakuonio parapiją. Lygiai po ketverių metų persikėliau į kaimyninę Aukštąją Panemunę. Ir čia ramiai negalėjau klebonauti, nes aplinkybės privertė stoti į politikos darbą: pirmiau Taryboje, vėliau Seime“ – prisimena J. Staugaitis.

Iki šiol Lietuvos istorijoje nėra vienas dvasininkas nepasiekė tokių politikos aukštumų, kaip Justinas Staugaitis. 1917 m. rugsėjo mėn. jis dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje, išrinktas Lietuvos Tarybos nariu, nuo 1918 m. sausio mėn. tapo Lietuvos Tarybos vicepirmininku. 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Vėliau – Valstybės Tarybos vicepirmininkas. 1919-1920 m. Lietuvos delegacijų dėl Lietuvos nepriklausomybės užsienio šalyse

vadovas. Kaip vienas aktyviausių Lietuvių krikščionių demokratų partijos narių išrinktas į Steigiamąjį Seimą, buvo Steigiamojo Seimo vicepirmininku. 1922 m. lapkričio 13 d. – 1923 m. kovo 13 d. Pirmojo Seimo, 1923 m. birželio 5 d. – 1926 m. birželio 2 d. Antrojo Seimo atstovas, Seimo vicepirmininkas, 1923 m. rugpjūčio 10 d. – 1925 m. sausio 27 d. pirmininkas. Per tuos septynerius metus sukurti demokratiškos Lietuvos valstybės pamatai: priimta Konstitucija, įvykdyta pinigų reforma – įvestas litas, pradėta įgyvendinti žemės reforma. Lietuva de jure buvo pripažinta daugumos pasaulio valstybių. Tuo laikotarpiu J. Staugaitis pradėjo kopti ir bažnytinės karjeros laiptais: 1922 m. pakeltas Seinų kapitulos kanauninku, 1924 m. jam buvo suteiktas prelado vardas.

1926-ieji Lietuvai ir asmeniškai Justinui Staugaičiui atnešė daug kardinalių permainų. Į Trečiąjį Seimą jis nusprendė nekandidatuoti, kadangi Bažnyčios hierarchijoje jam buvo numatytos aukštesnės pareigos. 1926 m. balandžio 4 d., po septynerius metus trukusių svarstymų ir politinių dėlionių, popiežius Pijus XI Apaštališkąja konstitucija paskelbė apie naujos Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymą. Naujai sukurtoms vyskupijoms – Panevėžio, Vilkaviškio, Kaišiadorių – reikėjo vyskupų. J. Staugaitis buvo paskirtas Telšių vyskupu ir Klaipėdos prelatu, nors jis ir buvo realiu kandidatu į arkivyskupo metropolito sostą. Pakilti aukščiau bažnytinės hierarchijos laiptais jam sutrukdė aktyvi politinė veikla.

Išrinkus naująjį Seimą, kuriame greit susiformavo valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų koalicija, Lietuvių krikščionių demokratų partija prarado valdžią. Justinui Staugaičiui, aktyviai dalyvavusiam politiniame valstybės gyvenime ir užėmusiam aukštus postus valdžioje, nei savi, nei svetimi negailėjo priekaištų: krikščionys demokratai – už pralaimėtus rinkimus, kairieji politikai – už tai kas buvo ar nebuvo padaryta, tautininkai su A. Smetona priešaky – už tai, kad leido kairiesiems ateiti į valdžią ir pradėti per daug demokratiškas reformas.

Telšiai XX a. 4 deš.

Paskyrimas į Telšius vyskupui Justinui Staugaičiui sukėlė tam tikro nerimo dėl keleto priežasčių: „Skiriamas esmi vyskupauti į Lietuvos kraštą, kuriame niekad nesmi buvęs, taigi jo visiškai ir nepažįstu. Ateina žemaičiams svetimas žmogus, tuo tarpu yra aplenkiami jiems žinomi autoritetai: prelatas Dambrauskas ir Maironis. Be to, dar gerokai apvokietintas Klaipėdos kraštas!“ – savo atsiminimuose rašo J. Staugaitis. Kaip tik tuo metu vyko aktyvi politinė kova dėl vietų Trečiajame Seime, kandidatai vienas per kitą garsiau kritikavo buvusią valdžią. Atsakomybę J. Staugaitis prisiėmė ir sau: „Esmi buvęs Seimo pirmininku. Tatai bent kiek išgarsino mano vardą. Bet daugeliui netiko krikščionių demokratų politikai. Aš, be to, buvau krikščionių demokratų bloko žmogus. Vadinasi, ir aš atsakingas už visas klaidas, to bloko padarytas. O tų klaidų, tikrų ir įsivaizduotų, buvo priskaitoma gana daug“. Kaip dvasininkas, jis atsiduoda Dievo valiai: „Koks buvau ar esu, tai Dievas žino, tik turiu prisipažinti, kad niekad nevengčiau skiriamo man darbo. Taigi *in Nomine Domino* [lot. – Dievo vardu] vykstu ir į Telšius: Dievas mane skiria, lai jis papildu mano asmens trūkumus“.

1926 m. gegužės 24 d. rytą Telšiai pasitiko savo vyskupą: susigrūdę į Katedrą, su džiaugsmo ašaromis akyse, žmonės stebėjo ingresso iškilmes. „Dvasininkijos vardu sveikino dekanas Korzonas. Jis ir bules tikrino, *Homagium* (Vyskupo pagerbimą) padarė tik vieni kunigai. Iš pasauliečių inteligentų niekas nepasirodė. Gal dėl baimės, nes jau buvo praėję rinkimai į Seimą ir kairieji buvo gavę viršų. Man krito į akį, kad tarp kunigų buvo daug žilagalvių. [...] Kunigų vos kelis temačiau pažįstamus, šiaip žmonės vis nematyti“ – pirmąjį susitikimą su telšiškiais prisimena J. Staugaitis.

Pasibaigus iškilmėms, prasidėjo kasdieniai darbai. O tada ir paaiškėjo, kad nėra naujam vyskupui kur gyventi (butas dar remontuojamas), trūksta ir kunigų kurijai sudaryti: „Telšiuose suradau tik keturis kunigus: kleboną Korzoną, du vikaru – kun. Ramanauską ir kun. Budraitį ir gimnazijos direktorių kun. Simaitį. Abudu vikarai ėjo ir kapelionų pareigas, nes čia buvo gimnazija ir mokytojų seminarija. Iš kitur kunigų nebuvo galima paimiti, nes niekur jų nebuvo per daug, kai kur dar ir trūko. Reikėjo verstis su tais pačiais“ – atsiminimuose rašo Telšių vyskupas. Taip kurija buvo sudaryta iš minėtų kunigų, tik kurijos kancleriu buvo paskirtas kunigas Vincentas Borisevičius, atvykęs kartu su vyskupu. Vėliau į Telšius iš Salantų persikėlė kunigas P. Urbanavičius, kuris pradėjo eiti generalvikaro pareigas. Kurija šiaip taip sudaryta, bet atlyginimų už darbą kunigams nėra iš ko mokėti – kairiųjų vyriausybė nutraukė algų mokėjimą dvasininkams.

Susidūręs su tokiais organizaciniais ir ekonominiais sunkumais, naujasis Telšių vyskupas rankų nenuleido: per kelerius metus pastatė Vyskupų rūmus, inventorizavo bažnyčių turtą, įkūrė kunigų seminariją. Būtent dėl jos labiausiai ir teko pakovoti Justinui Staugaičiui. Įvertinus Žemaitijos kunigų amžių ir skaičių, Klaipėdos prelatūroje tvyrančias vokiškas nuotaikas, reikėjo imtis skubių priemonių kunigų skaičiui padidinti. Tačiau „prieš mano anksčiau išdėstytus motyvus dėl seminarijos būdavo atkišami ypač du argumentai: 1) seminarijos reikalui kunigai būsią apdedami nepakeliamais mokesčiais; tai buvo stipriausias diecezijos kunigų argumentas; 2) iš kur Telšių vyskupas savo seminarijai imsiąs profesorius? – tai buvo kauniečių argumentas“ – prisimena vyskupas ir, žinodamas naujos tautininkų valdžios neigiamą požiūrį Bažnyčios stiprinimo klausimu.

Telšių kunigų seminarijos I laida. 1932 m.

1927 m. spalio 4 d. atidaro seminariją su 43 būsimaisiais klierikais (Kauno seminarijoje tuo metu studijavo tik 26 iš Telšių diecezijos). Profesūros klausimas buvo išspręstas greitai: „Kan. Borisevičių paskyriau jos rektoriumi. Kaip tik tais metais Kaune baigęs filosofijos fakultetą mano seserietis kun. Justinas Juodaitis gavo mano prašymu iš J. E. vyskupo Karoso leidimą persikelti į Telšių dieceziją. Kun. Juodaitį paskyriau seminarijos dvasios tėvu ir kai kurių filosofijos dalių dėstytoju. Į kunigo Borisevičiaus vietą kurijos kancleriu pakviečiau kun. dr. Galdiką. Jis taip pat paėmė pamokų seminarijoj. Tuo tarpu mokomojo personalo ir užteko. Toliau kunigus pradėjome

siųsti aukštesnėms studijoms į Romą“. Seminarijos išlaikymas buvo daug sudėtingesnė problema: vyriausybė nedavė nė lito, paskubomis suremontuotiems bernardinų rūmams išleista kelios dešimtys tūkstančių litų, kitiems metams naujų seminaristų priėmimui nei vietos nei lėšų nebeliko. Pasinaudota Vilkaviškio diecezijos patirtimi statant savuosius seminarijos rūmus: į Ameriką pasiųstas kun. Juozapas Valaitis Telšių seminarijos statybai surinko per 40 000 dolerių (400 000 litų). Ir jau 1928 m. gruodžio 6 d. naujieji seminarijos rūmai buvo pašventinti. Tai buvo didelis laimėjimas tiek Telšių diecezijai ir visai Lietuvos Bažnyčiai, tiek asmeniškai vyskupui J. Staugaičiui, įveikusiam stiprų politinį pasipriešinimą ir ekonomines negandas. Tai prisidėjo prie Telšių kultūrinio gyvenimo ir ūkio suklestėjimo tarpukariu. Seminarijoje buvo įrengtas fizikos kabinetas su moderniausiais prietaisais, bibliotekoje sukaupta 10 tūkst. knygų. „Juk seminarija sutelkia elitą kunigų, pasižymėjusių mokslu ir kunigiškomis dorybėmis, kurie ne tik moko ir auklėja klierikus, bet spinduliuoja ir į visą dieceziją“ – įsitikinęs vyskupas Staugaitis. Nors tautininkų valdžia Telšių seminarijai nepripažino aukštosios mokyklos statuso, bet dėstomi dalykai, profesūra, dvasininkų parengimo lygis atitiko aukštajai mokyklai keliamus reikalavimus. Mokytojų seminariją 1930 m. iškėlus į Plungę, kunigų seminarija liko vienintele aukštąja mokykla Telšiuose. 1932 m. birželio 12 d. seminarijos pirmosios laidos abiturientai buvo iššventinti į kunigus, o iki 1940 m. Telšių seminarija paruošė 150 kunigų visai Žemaitijai ir Klaipėdos kraštui.

Naujai sukurtai Telšių vyskupijai, kuriai priklausė 90 bažnyčių ir apie 200 kunigų, reikėjo spaustuvės švietimo ir informacinei veiklai vykdyti. Modernizavus buvusiąją prie parapiinės bažnyčios, Vyskupijos spaustuvė tapo daugiausia produkcijos išleidžiančia spaustuve Telšiuose. Čia spausdintas katalikiškas laikraštis „Žemaičių prietelius“, vyskupo raštai, instrukcijos, leidiniai, skirti eucharistiniam kongresui ar jaunimo organizacijų suvažiavimams, religinio ir švietėjiško turinio brošiūrėlės. Suprantant visuomenės poreikius, neapsiribota vien katalikiška spauda. Vyskupystės spaustuvėje išleista įvairios grožinės literatūros: P. Genio „Atnašavimai“ ir poezijos knygelė „Džiugo varpai. Pirmi skambėjimai“ su J. Perkovskio iliustracijomis, kunigo rašytojo K. P. Maželio knygos „Žmogus“, „Kraujo lašai“, „Tarp audrų ir ramybės“, Kuprano „Spinduliai“, „Šatrijos“ knygyno pradėtas leisti kalendorius „Keleivis“.

Vyskupijos spaustuvės darbuotojai

Rūpindamasis Telšių vyskupijos ir seminarijos reikalais, Justinas Staugaitis raskdavo laiko bendrauti su visuomene, ypač jaunimu. Aktyviai rėmė pavasarininkų ir ateitininkų judėjimą, skatino jaunus žmones įsitraukti į visuomenines katalikiškas organizacijas. Ypač aktyvūs Telšių apskrityje buvo pavasarininkai. Kreipdamasis į juos 1928 m. lapkričio 29 d. kviečia: „Kai, prasidėjus nepriklausomam mūsų valstybės gyvenimui, mūsų šalį buvo užplūdę bermontininkai, kai buvo besiveržią į ją bolševikai ir lenkai, tai narsieji mūsų jaunuoliai stojo savanoriais į mūsų kariuomenę ir išvijo priešininkus. Padarė tai ne seniai, tik jaunimas. Mylimieji pavasarininkai ! Štai šiandien mūsų tautai gresia daug didesnis vidaus priešininkas – bedievybė ir paskui ją einąs ištvirkimas. Nugalės tą priešininką ne kas kitas, tik jūs, jaunuoliai! [...] Šiandien kovai už Dievą, už Bažnyčią

mes jau turime pradėtą tvarkyti armiją. Vyriausias jos štabas – tai Katalikų veikimo centras. Tasai štabas yra mūsų vyriausios vadovybės – Vyskupų priežiūroje. Toliau, lyg kad atskiri pulkai, eina įvairios katalikų organizacijos. Jos neva veikia, bet trūksta joms gyvumo. Katalikiškasis jaunime! Stok į tų pulkų eiles! Nešk į jas savo drąsą, savo karštį, savo pasišventimą! Nepasitenkink tik viena savo, pavasarininkų, organizacija. Eik visur, kur gali bet ką gera padaryti. Eik į blaivybę ir per ją naikink didžiausią mūsų šalies priešininką, jos gėdą – girtuokliavimą. Eik į spaudą ir per ją naikink Lietuvos tamsybes, naikink klaidas. Negali pats rašyti; bet to ir nereikia. Uoliai platink kitų parašytą žodį – kat. laikraščius ir knygas. Šiandien jau, dėkui Dievui, rašytojų mums netrūksta, bet trūksta skaitytojų“.

Telšių pavasarininkai su Vyskupu J. Staugaičiu.

Gyvendamas Telšiuose, Justinas Staugaitis domėjosi pasaulio ir Lietuvos aktualijomis, pats daug rašė straipsnių įvairiomis temomis į katalikišką spaudą – „Tiesos kelią“, „XX amžių“, Lietuvos krikščionių demokratų partijos leistą laikraštį „Rytas“. Straipsnius pasirašydavo savo vardu arba slapyvardžiais: Meškus, Panenupis, Justinas ar tiesiog J.S., J.St., St., St.St., X. Slapyvardžius naudojo tada, kai tekdavo aprašyti Telšių apskrities aktualijas. Pro J. Staugaičio – vyskupo ir piliečio – akis nepraslisdavo parapijiečių pasaulietinio gyvenimo momentai: už gerus darbus pagirdavo, už blogus – peikdavo. „Žemaičių prieteliuje“ sektiniais pavyzdžiais mokė kitus susitvarkyti: „Nevarėnai. Seniau valsčiaus valdybos bute būdavo kaip aludėj: užgriozdota, prirūkyta ir t. t. Dabar, atkėlus sekretorium p. P. Rutkauską, viskas sutvarkyta: sienos išbalintos, pakabintas kryžius, vytis, tautos didvyrių paveikslai. Ir apskritai. Nevarėnai kultūrėja. Reikėtų iš šaligatvių pašalinti užaugusius medžius ir šaligatvių skylės užtaisyti. / St.“. Tame pačiame laikraštyje rūpinosi vaikų ugdymu: „Alsėdžiai. Š. m. [1928 m.] kovo mėn. 17 d. čia valsčiaus taryboje buvo svarstomas klausimas apie privalomo mokymo įvedimo reikalą. Valsčiaus valdyba, susidedanti iš įvairiausio plauko žmonių, paprastai, nerangi ir abejinga „naujienybėms“, ir šį kartą norėjo rezervuoti atsiliepti į kalbamą reikalą, nors valsčius skaitomas vienas iš turtingiausių ir bene daugiausiai turi pinigų švietimo reikalams. Tačiau sprendimą, kaip teko girdėti, dėka energingo veikimo ir sumaniai išdėstytų Telšių apskr. pradž. mok. Inspektoriaus argumentų, pasisėkė nukreipti pageidaujamon pusėn, t. y. valsčius privalo mokymo reikalą pripažinti būtinu ir nutarė prašyti mokyklų inspektoriaus aprūpinti mokyklas tinkamais mokytojais katalikais. Valsčius nusistatęs prašyti, kad mokytojai į jų apylinkę būtų skiriami vyrai, o ne moterys. Moterys, jų manymu, neturinčios tvirto pasitikėjimo žmonėse ir nesugebančios veikti už mokyklos sienų. / St.“ – vyskupas, atrodo, nepalaiko valsčiaus tarybos nuomonės mokytojų moterų klausimu. Stengėsi padėti ūkininkams – „Ubiškė. Daugelis ūkininkų pageidauja įsteigti pieno nugriebimo punktą, bet nėra kas jiems padeda. Buvo kviestas agronomas p. N., bet kažkodėl neatsilankė. / St.St.“. Užsitęsęs Didžiaijai ekonominei

krizei, 1933 m. birželio mėn. „Žemaičių prieteliuje“ J. Staugaitis rašo: „Telšių miesto žinioje yra dideli plotai ganyklų. Tų ganyklų dalis išnuomojama ir sėjama, o kitur ganoma. Žemė labai prasta ir netikusi. Miestas iš jos jokios naudos neturi, nes, berods, kiek gauna nuomos, tai neužtenka mokesčiams už ją apmokėti.[...] Man rodos, būtų geriausia ją taip išnaudoti. Išdalinti tą visą žemę tam tikrais sklypais ir už mažą, išsimokėtiną per ilgesnį laiką, mokestį ją parduoti po sklypą telšiečiams bežemiams. [...] Mažus sklypus turėdami žmonės žemę gerai išdirbs ir ji duos daugiau naudos, negu dabar duoda. Kai kurie ten pasistatys trobas ir gyvens. [...] Neužmirština ir Telšių labdarių draugija, kuri išlaiko prieglaudą. Gavusi žemės ūkiui galės daugiau nelaimingų maitinti. / J.“. Neabejingas vyskupas ir žvėreliams, atėjus žiemai ragina jais pasirūpinti: „Nevarėnai. Pamarkijos kaime pas eigulį Sudimtą miške, vadinamam „Žalgirys“, ateina briedžiai ieškodami maisto. Sudimtas yra radęs jau kelis išmestus briedžio ragus. Reikėtų kam nors, atėjus žiemai, suteikti šiems retai užtinkamiems gyvuliams maisto. /St.“. Ypač nepakantus J. Staugaitis visokiems mušeikoms ir abejingiems sodiečiams: „Rugpjūčio 6 d. [1939 m.] Nevarėnuose buvo surengta gegužinė. Pradžioje ji atrodė lyg ir vykusi, tačiau vakare keli triukšmadariai pradėjo triukšmauti, sunaikino apiplėšę bufetą, sužeidė keletą nekaltų, sunkiai sužalojo policijos nuovados viršininką A. Eimontą, perlauždami kairiosios rankos kaulą. Biauru matyti, kai rengėjai ne tik nesirūpina gegužinės tvarka, bet neteikia jokios pagalbos kovojančiam vienam prieš gaują triukšmadarių policijos pareigūnui. Sunku suprasti, ar jie pritaria tvarką ardantiems triukšmadariams ar ... yra bailiai. /X.“.

Vyskupavimo pabaigoje J. Staugaičiui (kaip ir visai Lietuvai) teko patirti daugybę išbandymų: Antrojo pasaulinio karo pradžią, sovietų okupaciją 1940 m., vokiečių okupaciją 1941 m., stebėti, kaip naikinama Lietuva, krikščioniškos vertybės ir žmogiškumas, kaip uždaroma jo įkurta seminarija. Tik prasidėjus karo baisyboms (Vokietija ir Sovietų Sąjunga okupavo Lenkiją, Prancūzija ir Didžioji Britanija paskelbė karą Vokietijai, bet nekariavo, Sovietų Sąjunga užpuolė nepriklausomą Suomiją, Lietuva priverstinai įsileido Raudonąją armiją), vyskupas 1940 m. sausio 1 d., siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą Telšių diecezijos katalikams, aiškindamas karo priežastis ir ragindamas neprarasti bendražmogiškų vertybių: „[...] karas iškilo. Abi kovojančios šalys dėl jo atsakomybę stengiasi suversti viena ant kitos. Tačiau tikroji karo priežastis glūdi ne vienu ar kitu diplomatų nesugebėjimuose ar klaidinguose žygiuose, bet turi savo šaknis pačių žmonių sielose; turi savo šaknis tose klaidingose pažiūrose, kuriomis šiandien grindžiamas tautų ir valstybių gyvenimas.[...] Tautoms ir valstybėms taikingai sugyventi nemažai kliūdo ir tai, kad, pašalinant religiją iš viešojo gyvenimo, nyksta ir artimo meilė, apimanti visas tautas, visus žmones. Žmonės privalo jaustis esą broliai, nes jie visi turi tą pačią žmogišką prigimtį; visi gyvena toj pačioj žemėj; visi yra to paties Dievo tvariniai, visi bendrojo Tėvo vaikai; visi skiriami amžinajai laimei pasiekti. [...] Bažnyčia nesiliauja ir nesiliaus mokinusi, kad kiekvienas žmogus, kokiam jis bebūtų kultūros laipsnyje, kuria jis bekalbėtų kalba, yra ir privalo būti mums brolis. Vienos tautos laimėjimai kultūros srityje yra bendras visos žmonių giminės lobis ir jis turi tarnauti visų žmonių gerovei.“ O kaip šie pirmojo Telšių vyskupo žodžiai aktualūs ir šiandien ...

Telšių vyskupijos kūrimo sunkumai, rūpinimasis visais netausojant savo sveikatos, karo negandos palaužė vyskupo Justino Staugaičio sveikatą. Mirė 1943 m. liepos 8 d. Telšiuose su žodžiais lūpose: „Dieve, saugok Lietuvą ...“.

Parengta remiantis: Drobenka S. Telšiai – XX a. pirmosios pusės spaudos ir kultūros centras (V., 1998). Staugaitis J. Mano atsiminimai (V., 2006). Vaitekūnas S. Justinas Staugaitis. Vyskupas. Politikas. Tautos dvasios ir valstybės puoselėtojas (V., 2011). Laikraštis „Žemaičių prietelius“. 1928-1939.